

2019-130

Archeologienota Deinze Tolpoortstraat

Programma van Maatregelen

Bert ACKE en Maarten BRACKE

20-4-2020

1. Gemotiveerd advies

De archeologienota kadert in het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Naar aanleiding van een geplande aanvraag voor een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen te Deinze Tolpoortstraat (provincie Oost-Vlaanderen), gelegen binnen een vastgestelde archeologische zone (historische stadskern van Deinze), waarbij de totale oppervlakte van de betrokken percelen 300m² of meer bedraagt en de bodemingreep groter is dan 100m², dient de initiatiefnemer een archeologienota toe te voegen aan de vergunningsaanvraag. De archeologienota dient opgemaakt te worden onder supervisie van een erkend archeoloog.

Het plangebied, ca. 9747m² groot, heeft een onregelmatige vorm en is gelegen tussen de Tolpoortstraat in het zuidwesten en de Leie in het noordoosten. Het terrein is zo goed als volledig verhard en bebouwd met meerdere loodsen en industriële gebouwen. Het plangebied is de westelijke helft van de site gekend als de 'Molens van Deinze' (ook 'Molens van Deinze en Antwerpen'). Dit industrieel complex is opgenomen in de Inventaris Onroerend Erfgoed als vastgesteld bouwkundig erfgoed en kent zijn oorsprong in 1875, sindsdien werd het complex herhaaldelijk uitgebreid/aangepast. Aan straatzijde maken 2 woningen deel uit van het projectgebied. De meest westelijke daarvan, Tolpoortstraat 36, betreft de directeurswoning van de 'Molens van Deinze' en is eveneens opgenomen in de Inventaris Onroerend Erfgoed als vastgesteld bouwkundig erfgoed. De huidige bebouwing en verhardingen en de diverse bouwcampagnes die sinds het laatste kwart van de 19de eeuw op het terrein hebben plaatsgevonden, zullen ongetwijfeld een impact hebben gehad op de bodem. De precieze aard van deze impact is op heden echter niet objectief vast te stellen. Zo is het bvb. niet duidelijk of het terrein voorafgaand de ontwikkeling werd opgehoogd of niet, of eventueel deels afgegraven. Langs de Leieoever zijn meerdere kadeankers aanwezig; deze ankers worden op korte afstand van elkaar onder een hoek van ca. 45 graden in de grond geboord ter versteviging van de kade. De precieze ligging van deze ankers is niet gekend. Op het plangebied zijn in het verleden een aantal bodemonderzoeken uitgevoerd, die binnen de grenzen van het plangebied een ernstige vervuiling van de bodem en het grondwater hebben aangetoond op enkele deelzones. De vervuiling houdt een ernstig humaan en ecologisch risico in. De vervuilde zones zullen door middel van afgraving gesaneerd worden voorafgaand de werken, deze afgravingen gaan minstens 1m diep.

Hoewel momenteel gelegen binnen de stadskern van Deinze, behoort het plangebied tot Petegem-aan-de-Leie. De huidige stadskern van Deinze is namelijk ontstaan uit twee afzonderlijke bewoningskernen: het oude Deinze 'Deinze-binnen' aan de noordelijke oever van de Leie en de kern van Petegem-aan-de-Leie 'Petegem-Binnen' op de zuidelijke oever. De eerste vermelding van Deinze gaat terug tot 840, die van Petegem-aan-de-Leie dateert uit de 12de eeuw. In de 13de eeuw (vermoedelijk omstreeks 1242) had Deinze stadsrechten met eigen keure, privileges en omwallingsrecht, in 1293 verkreeg Petegem van Graaf Gwijde van Dampière een stadskeure. De Tolpoortstraat was oorspronkelijk een deel van de heerbaan Oudenaarde-Brugge en was reeds vroeg gekasseid. De straat was gelegen in de wijk "Tussenbruggen" die aanvankelijk aan Petegem-Binnen behoorde en tot de definitieve samenvoeging van Deinze en Petegem in 1469 steeds een twistpunt was tussen beide steden. Het plangebied bevindt zich ten noorden van deze straat, vlakbij de locatie van het voormalige markizaat van Deinze. Op de plaats van het vroegere 'prinsenhof' (een

motte) van de graven van Vlaanderen bij de Leiebrug op het grondgebied van 'Petegem-binnen', bouwde Maximiliaan-Antoon de Merode, omstreeks 1652 het markizaat van Deinze (Tolpoortstraat 32). Resten van dit markizaat werden aangetroffen bij archeologisch onderzoek in 2011 vlak onder het huidige maaiveld; deze site grenst ten zuidwesten aan het plangebied. De evolutie van het plangebied sinds de 17de eeuw is min of meer te volgen aan de hand van cartografische bronnen. In die periode was er al bebouwing op het plangebied, langsheen de straat, de achterliggende zone was in gebruik als tuin of landbouwgrond. Sommige kaarten tonen de aanwezigheid van enkele gebouwen in deze achterliggende zone. Sinds het laatste kwart van de 19de eeuw verandert het uitzicht van het plangebied door de vestiging van het bedrijf dat later zal uitgroeien tot de latere 'Molens van Deinze' zijn. Op de kaarten en luchtfoto's van de 20ste eeuw is de verdere uitbouw van het bedrijf goed te volgen. Op de luchtfoto van 1979-1990 is de huidige situatie reeds aanwezig. Vlakbij het plangebied zijn 2 archeologische sites gekend. In de Leie grenzend aan het plangebied zijn Romeinse baggervondsten aangetroffen, die er op duiden dat er mogelijk bewoning uit de Romeinse periode aanwezig kan zijn op het plangebied. Het onderzoek van het 17de-eeuwse markizaat toont aan dat restanten van postmiddeleeuwse bebouwing mogelijk vlak onder de huidige verharding/bebouwing kan bewaard zijn. Daarnaast is het – gezien de ligging van het plangebied nabij de oudste kern van Deinze, langsheen een aloude verkeersas en binnen het grondgebied van Petegem-Binnen – niet onwaarschijnlijk dat er ook archeologische sporen van middeleeuwse sites aanwezig zouden zijn. De specifieke ligging in een bocht van de Leie kan er tevens voor gezorgd hebben dat er deze locatie aantrekkelijk was voor menselijke aanwezigheid gedurende de steentijden.

De bestaande verhardingen en gebouwen worden afgebroken, met uitzonderingen van gebouwen C en M. Gebouw C is in de noordoostelijke hoek van het terrein gelegen, gebouw M betreft de directeurswoning (Tolpoortstraat 36). De te behouden gebouwen worden intern aangepast, zonder substantiële bijkomende bodemingrepen binnen de footprint van deze gebouwen. Er worden 3 nieuwe, losstaande woontorens opgetrokken, van meerdere verdiepingen hoog: gebouw A-B in de noordwestelijke hoek, gebouw L in de zuidwestelijke hoek en gebouw K meer centraal op het terrein. De gebouwen worden ondergronds verbonden door een grote parkeergarage (2447m²) met bijhorende technische ruimtes, bergingen en fietsenstallingen, die 1 niveau diep (ca. 3,5m onder het huidige maaiveld) wordt uitgegraven. De overige ruimte binnen het plangebied die niet binnen de footprint van de woontorens, de parkeergarage en de te behouden gebouwen valt, wordt bovengronds ingenomen door verhardingen en groenvoorzieningen. Er zullen grootschalige bodemingrepen plaatsvinden op een groot deel van het plangebied: sloop huidige gebouwen, opbraak verhardingen, uitgravingen voor saneringen, uitgraving voor de parkeergarage, omgevingsaanleg, werfverkeer.

Het plangebied kent gezien zijn ligging in de middeleeuwse stadskern van Petegem-Binnen, vlakbij het markizaat en langs de Leie, een eerder hoge archeologische verwachting. Het valt echter te veronderstellen dat de huidige invulling van het plangebied als bedrijfsterrein een bepaalde invloed zal gehad hebben op de bodem en het eventueel aanwezig archeologische bodemarchief; in welke mate dit voor een verstoring van archeologische sites heeft gezorgd, is op basis van alleen het bureauonderzoek niet vast te stellen. Ook de aan- of afwezigheid van archeologische sites kan momenteel nog niet vastgesteld. De geplande werken zijn van dergelijke diepgaande aard, dat dit zal resulteren in het vernielen van eventueel aanwezige archeologische sites. Er zal bijgevolg verder

vooronderzoek dienen te gebeuren om enerzijds de graad van verstoring en anderzijds de aan- of afwezigheid van archeologische sites vast te stellen. Dit verder vooronderzoek dient in uitgesteld traject te gebeuren, na sloop van de gebouwen en opbraak van de verharding. De locaties van de te behouden gebouwen worden niet weerhouden voor verder vooronderzoek.

Het verder vooronderzoek bestaat uit een proefsleuvenonderzoek. Bijkomend worden in de sleuven ter hoogte van de parkeergarage een aantal landschappelijke boringen geplaatst, om de bodemopbouw tot op de verstoringsdiepte vast te stellen. De modaliteiten van het verder vooronderzoek worden hieronder behandeld.

2. Administratieve gegevens en afbakening

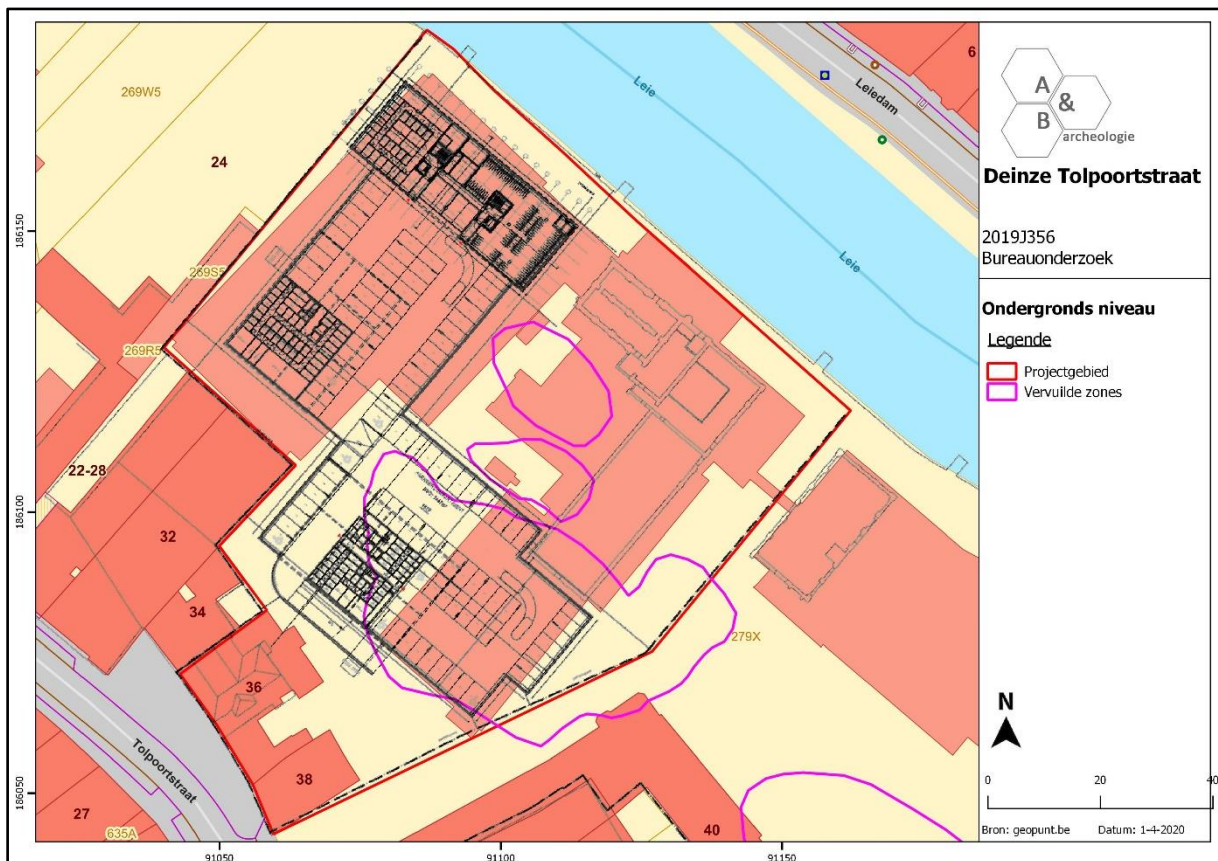
Locatiegegevens: Oost-Vlaanderen, Deinze, Tolpoortstraat 40-42

Lambertcoördinaten onderzoeksgebied: X: 90960,78 en Y: 186039,14; X: 91241,50 en Y: 186189,39

Oppervlakte plangebied: ca. 9747m²

Kadastergegevens: Deinze, afdeling 1, sectie B, perceel 279X/deel

Het plangebied komt niet volledig in aanmerking voor verder vooronderzoek: de locaties van de te behouden gebouwen worden niet weerhouden voor verder vooronderzoek. Dit is een oppervlakte van ca. 1600m² die niet kan onderzocht worden, waardoor de onderzoekbare oppervlakte 8147m² zal bedragen. In deze fase van het archeologisch traject is het nog niet mogelijk om ook de te saneren zones uit te sluiten van verder onderzoek, omdat de diepte waarop archeologische sporen zich kunnen manifesteren niet gekend is.

Figuur 1 Aanduiding van het plangebied, de geplande parkeergarage en de te saneren zones op het kadasterplan (bron: geopunt.be).

3. Vraagstelling

Het doel van het onderzoek is het achterhalen of er op het terrein één of meerdere archeologische sites aanwezig zijn en te bepalen welke maatregelen dienen te worden genomen voorafgaand aan de verdere ontwikkeling van het projectgebied. Daarnaast kan ook de verstoringsgraad in kaart gebracht worden. Hieronder worden enkele specifieke, niet limitatieve, onderzoeksvragen weergegeven.

- Hoe is de bodemopbouw?
- Wat is de graad van verstoring binnen het plangebied?
- Zijn er archeologische sporen aanwezig?
- Welke spoorcategorieën komen voor?
- Wat is de bewaringstoestand van de aangetroffen sporen?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren en behoren ze tot één of meerdere periodes?
- Zijn er indicaties omtrent artisanale activiteiten of aanwijzingen voor andere functionele eigenschappen?
- Wat is de relatie tussen de archeologische sporen en het landschap?
- Kan een archeologische site uitgesloten worden?
- Is een vervolgonderzoek noodzakelijk, en zo ja, wat is de afbakening en aan welke modaliteiten (strategie, onderzoeksvragen) moet dit voldoen?

4. Plan van aanpak (onderzoeksstrategie, -methode en –technieken)

Uit het verslag van resultaten kwam naar voor dat verder vooronderzoek met ingreep in de bodem door middel van proefsleuven de meest aangewezen methode is om het plangebied te onderzoeken. De afbakening van het onderzoeksgebied is te vinden op de boven- en onderstaande figuren. De voorziene onderzoeksmethode moet niet uitgevoerd worden indien de geplande werken alsnog niet zullen plaatsvinden.

Zowel het veldwerk als de verwerking en rapportage van de hieronder beschreven methode dient te voldoen aan de methodiek zoals beschreven in de Code van Goede Praktijk. Het onderzoeksdoel is succesvol bereikt indien de vraagstelling gefundeerd kan beantwoord worden.

- Randvoorwaarden

- 1) Het verder vooronderzoek kan pas aanvatten na de sloop van de gebouwen en opbraak van de verhardingen. Hierbij is het van belang dat de bodemingrepen tot een minimum beperkt blijven en dat er bvb. geen funderingen uitgetrokken worden of kelders worden verwijderd. Op die manier wordt vermeden dat er niet-gedocumenteerd archeologisch erfgoed beschadigd wordt. Bodemplaten/vloeren/verhardingen mogen uitgebroken worden, eventuele funderingslagen eronder niet. Deze kunnen pas verwijderd worden indien het vooronderzoek heeft aangetoond dat er geen archeologische site aanwezig is, of – indien er wel een site aanwezig is – tijdens/na een eventuele opgraving van het terrein.
- 2) Het archeologisch onderzoek van het markizaat heeft aangetoond dat archeologische sporen zich ondiep onder het maaiveld kunnen bevinden. De erkende archeoloog die het verder vooronderzoek zal uitvoeren is zich hiervan bewust.
- 3) In de sleuven die ter hoogte van de parkeergarage worden aangelegd, worden een aantal landschappelijk boringen uitgevoerd tot op de volledige verstoringsdiepte, zodat de stratigrafie tot op deze diepte in kaart kan worden gebracht. Indien er hierbij een bodemlaag met potentieel voor in situ bewaring van steentijd artefactensites wordt aangetroffen, dan wordt in de nota van het sleuvenonderzoek een verder advies uitgeschreven voor een gericht steentijdonderzoek.
- 4) Er worden ook ter hoogte van de te saneren zones sleuven voorzien, zij het wel met volgende aandachtspunten:
 - ➔ De sleuven op deze locaties worden pas aangelegd NA de saneringswerken, en nadat de resultaten van de sleuven op de locaties buiten de saneringszones gekend zijn.
 - ➔ Indien de sleuven op de locaties buiten de saneringszones aantonen dat er geen archeologische sites meer bewaard kunnen zijn in (een deel van) de gesaneerde zones (bvb. omdat het onderste archeologische niveau zich hoger bevindt dan de uitgravingsdiepte voor de fasering), dan moet er geen sleuvenonderzoek meer gebeuren in (dat deel van) de gesaneerde zones.

→ Dit impliceert dat het sleuvenonderzoek in 2 fases plaatsvindt: eerst de sleuven buiten de saneringszones (fase 1), dan de sleuven binnen de saneringszones (fase 2). Deze fases kunnen ofwel direct na elkaar volgen indien de sanering reeds is uitgevoerd voor dat fase 1 opstart, ofwel met een tussenpauze indien de sanering pas plaatsvindt nadat fase 1 is uitgevoerd. Omwille van deze fasering kan het zijn dat er na elke fase een aparte nota dient opgesteld te worden.

- Proefsleuvenonderzoek

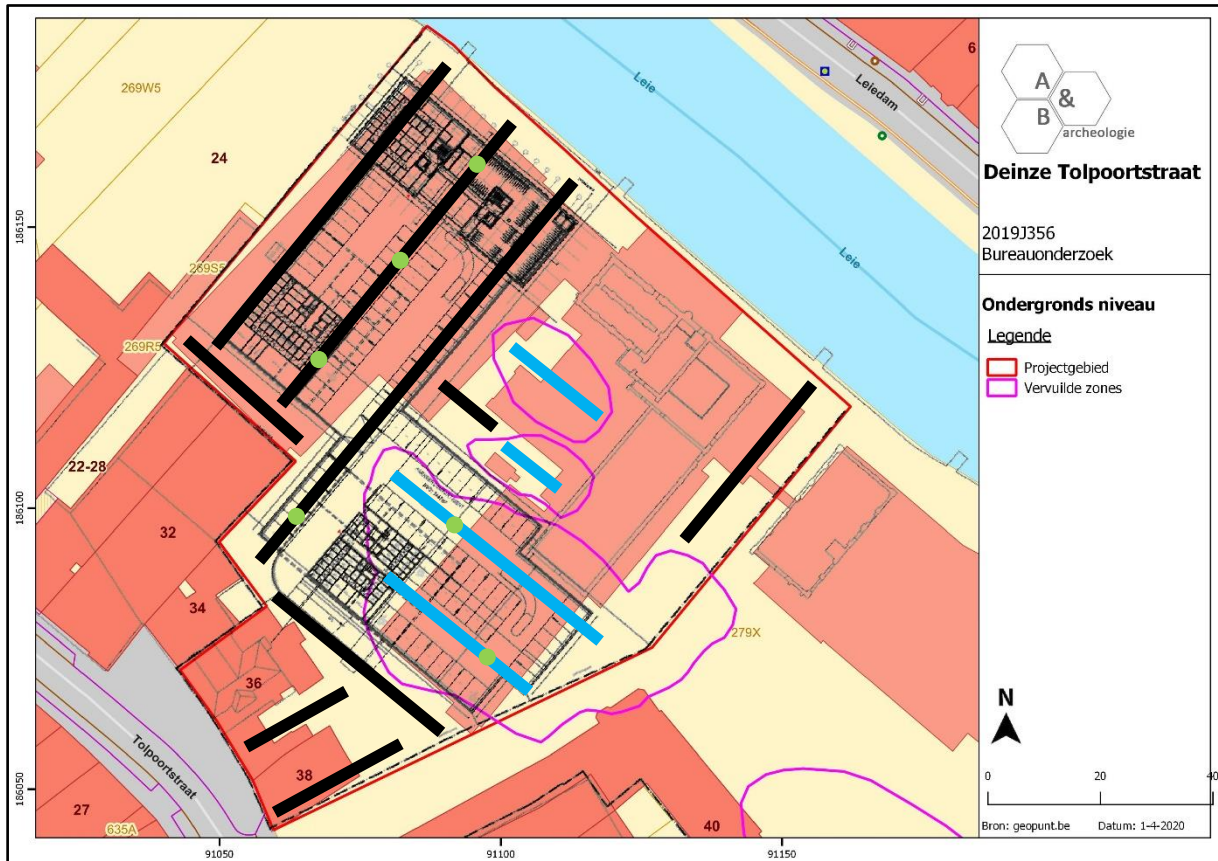
Teneinde na te gaan of er archeologisch relevante grondsporen aanwezig zijn binnen het onderzoeksgebied, dient gebruik gemaakt van de inplanting van parallelle, ononderbroken proefsleuven, met een tussenafstand van 12 à 15m van middelpunt tot middelpunt. Voor de uitgraving wordt gebruik gemaakt van een niet-getande graafbak. De sleuven zijn 1,80 tot 2m breed. Daarnaast worden extra volg-, dwarsleuven of kijkvensters aangelegd om beter inzicht te krijgen in de aard van de aangetroffen archeologische sporen.

Het sleuvenplan is voorgesteld op figuur 2. De oriëntatie van de sleuven is afgesteld op de contouren van de parkeergarage en van de saneringszones, en op de locatie van de te behouden gebouwen. 1 sleuf in de noordwestelijke zone wordt evenwijdig met en zo dicht als veilig en praktisch mogelijk is tot tegen de zuidwestelijke perceelsgrens aangelegd, omdat op deze plek eventueel nog resten van het markizaat kunnen verwacht worden.

Er wordt ca. 10% van de onderzoekbare zone van 8147m² opengelegd door middel van proefsleuven, en ca. 2,5% door middel van volg-, dwarsleuven of kijkvensters. In totaal wordt 12,5% of 1052m² opengelegd.

De sleuven worden aangelegd tot op het eerste archeologische niveau. Indien er meerdere archeologische niveaus met grondsporen aanwezig zijn, worden deze plaatselijk verder onderzocht en geregistreerd, in zo'n mate dat de onderzoeksvragen correct kunnen beantwoord worden en tot er voldoende gegevens voorhanden zijn om een gemotiveerd programma van maatregelen voor al dan niet verder onderzoek op te stellen. Het is daardoor mogelijk niet noodzakelijk om bij het voorkomen van meerdere archeologische niveaus de volledige oppervlakte van de sleuven te verdiepen tot onder het eerste archeologische niveau; indien er meerdere archeologische niveaus aanwezig zouden zijn, is het beter om te werken met registraties van een beperkte oppervlakte om de verstoring van het bodemarchief in deze fase van het archeologisch traject tot een minimum te beperken.

De grond wordt gescheiden afgegraven en gestockeerd naast de sleuf. Het dichten gebeurt op zo'n manier dat de originele bodemopbouw opnieuw bekomen wordt en dat de draagkracht van de bodem minstens gelijk is aan de draagkracht voorafgaand de start van het veldwerk. Indien nodig worden kwetsbare sporen (bv. graven) afgedekt met waterdoorlatende doek.

Figuur 2 Indicatief sleuvenplan, geprojecteerd op het kadasterplan met daarop ook de geplande werken (bron: geopunt.be). In het zwart de sleuven van fase 1, in blauw de sleuven van fase 2 en in groen de boorpunten om de bodemopbouw tot op de verstoringsdiepte in kaart te brengen.

5. Gewenste competenties

Het team voor het proefsleuvenonderzoek moet bestaan uit minstens 2 archeologen met minstens 40 werkdagen veldervaring met proefsleuvenonderzoek. Minstens 1 van deze archeologen dient ervaring te hebben met onderzoek van meerperiodesites. Minstens 1 van deze archeologen dient minstens 200 werkdagen ervaring te hebben met onderzoek in stedelijke contexten.

Het landschappelijk bodemonderzoek in de sleuven dient uitgevoerd te worden door een aardkundige of een assistent-aardkundige.

6. Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk

Hoewel de bodemopbouw niet exact gekend is en het terrein mogelijk een steentijdpotentieel heeft, is het gezien de ligging op een bedrijfsterrein en in een stedelijke context zo goed als praktisch onmogelijk en financieel niet te verantwoorden om een voorafgaand landschappelijk bodemonderzoek uit te voeren op het terrein. De bodemopbouw en het steentijdpotentieel dient verder in kaart te worden gebracht tijdens het proefsleuvenonderzoek. In de sleuven die ter hoogte van de parkeergarage worden aangelegd, worden een aantal landschappelijk boringen uitgevoerd tot op de volledige verstoringsdiepte, zodat de stratigrafie tot op deze diepte in kaart kan worden gebracht. Indien er hierbij een bodemlaag met potentieel voor in situ bewaring van steentijd artefactensites wordt aangetroffen, dan wordt in de nota van het sleuvenonderzoek een verder advies uitgeschreven voor een gericht steentijdonderzoek.